

2020 / Vol:6, Issue:33 / pp.2008-2017

REVIEW ARTICLE

Arrival Date : 12.11.2020

Published Date : 26.12.2020

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.474>

Reference : Başkaya, M. (2020). "Başbakan Refik Saydam'a Sunulan Rapora Göre 1940 Yılında Sivas Vilayetinin Genel Durumu", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(33):2008-2017.

BAŞBAKAN REFİK SAYDAM'A SUNULAN RAPORA GÖRE 1940 YILINDA SİVAS VİLAYETİNİN GENEL DURUMU

General Status Of Sivas City In 1940 According To The Report Submitted To The Prime Minister Refik Saydam

Doç.Dr. Muzaffer BAŞKAYA

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4593-0979

ÖZET

1939 yılı dünya ve Türkiye için acı dolu bir zaman dilimi olarak hatırlanmaktadır. Zira ilk büyük felaket 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile yaşanmıştır. Türkiye, savaşa fiili olarak girmemiş fakat savaşın siyasi ve ekonomik etkilerini derinden hissetmeye başlamıştır. Bu duruma ek olarak aynı yılın son günlerinde merkezi Erzincan olan büyük bir deprem felaketi yaşanmıştır. Otuz binden fazla insanımızın hayatını kaybettiği bu felaketten birçok vilayet etkilenmiş ve gerek insanı gerekse de maddi kayıplar yaşanmıştır. Depremin ardından yaralıların sarılması için harekete geçilmiş, başta devlet başkanı İnönü olmak üzere bütün askeri ve mülki bürokratlar olay yerine gitmiştir. Depremden bir süre sonra Başbakan Refik Saydam, Orta ve Doğu Anadolu'yu ziyaret etmek üzere geziye çıkmış ve bu sırada kısa da olsa Sivas'a da uğramıştır. Çok kısa bir süre Sivas'ta kalan Başbakan'a vilayetin genel durumunu anlatan bir rapor hazırlanmıştır. Cumhuriyet Arşivinde yer alan 1940 tarihli raporda Sivas ve ilçelerinin deprem sonrası genel vaziyeti ve ihtiyaçları ortaya konulmuştur. Bu çalışmada adı geçen rapora dayanarak Sivas'ın 1940 yılındaki durumu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, 1939 depremi, Rapor, Başbakan Refik Saydam

ABSTRACT

The 1939 is remembered as a time of anguish for the world and Turkey. Because the first major disaster occurred with the outbreak of the Second World War on September 1, 1939. Turkey did not go to the actual battle, but he began to feel deeply political and economic effects of the war. In addition to this situation, in the last days of the same year, a major earthquake disaster occurred in Erzincan. Many provinces were affected by this disaster, in which more than thirty thousand people lost their lives, and both human and financial losses were experienced. After the earthquake, action was taken to heal the wounds, and all military and civilian bureaucrats, especially the president İnönü, went to the scene. A while after the earthquake, Prime Minister Refik Saydam went on a tour to visit Central and Eastern Anatolia and during this time he also visited Sivas for a short time. A report was prepared for the Prime Minister, who stayed in Sivas for a very short time, describing the general situation of the province. In the report dated 1940 in the Republic Archive, the general situation and needs of Sivas and its districts after the earthquake were revealed. In this study, the situation of Sivas in 1940 has been handled based on the mentioned report.

Keywords: Sivas, 1939 earthquake, Report, Prime Minister Refik Saydam

1. GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan kişilerden biri olan Refik Saydam, 8 Eylül 1881 tarihinde İstanbul Fatih'te dünyaya gelmiştir. Atatürk'le aynı yıl dünyaya geldiği anlaşılan Refik Bey'in ailesinin onun doğumundan bir iki kuşak önce İstanbul'a gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. Babası Hacı Ahmet Bey, Çankırı'nın Çerkeş ilçesine bağlı Karacaviran Nahiyesinin Dolap Köyü'ndendir. Kökleri Anadolu'nun kırsal bir coğrafyasına dayanan bu aile İstanbul'a geldikten sonra ticaretle uğraşmıştır. Fakat Refik Bey, 1892 yılında Askeri Rüstiye'ye girmiştir. Refik Bey buradan Askeri Tıbbiye Mektebine kaydolmuş ve 1906 yılında mezun olmuştur.¹ 1908'de Manastır'a atanmış, 1910'da ihtisas yapmak üzere Almanya'ya gitmiş, Balkan Savaşları sırasında yurda dönmüştür. Savaşın ardından Harbiye Nezareti Sağlık Dairesi Başkan Yardımcılığı görevine

¹ Kemal Arı, "Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam", *Vatan ve Sağlık Tıbbiyenin Yurtseverliği*, İzmir 2015, s. 294

getirilmiştir.² Birinci Cihan Harbi sırasında Sahra Sıhhiye Genel Müfettiş Yardımcılığı yapan Refik Bey, bazı değişik görevlerde bulunduktan sonra 5 Mayıs 1919'da Dokuzuncu Ordu Sıhhiye Müfettiş Muavinliğine atanmıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu'ya geçip Milli Mücadele saflarına katılma şansını da yakalamıştır.³ Dr. Refik Bey, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkıştan itibaren Havza, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan ve Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Fevzi Çakmak Paşa'nın başkanlığındaki İcra Vekiller Heyetinde, Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekili olan Dr. Adnan Adıvar'ın istifası üzerine, 10 Mart 1921'de Dr. Refik Saydam Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekili olarak seçilmiştir. Bu arada Milli Savunma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonlarında çalışmış, ayrıca Milli Savunma Komisyonunun kâtipliğini III. toplantı yılında da, sağlık komisyonunun başkanlığını yapmıştır.⁴

Cumhuriyetin ilanının ardından kurulan ilk İsmet Paşa Hükümetinde Sıhhiye Vekili olmuştur. Dâhiliye Vekilliği, CHP Genel Sekreterliği gibi görevlerde de bulunan Refik Bey, Sağlık Bakanlığı mevkiine değişik kereler atanmıştır. Birçok kez bu görevi yürüten Refik Bey bu alanda ulaşılması güç bir başarıya sahip olmuş ve Başbakan olana kadar yani 3 Mayıs 1920 ve 25 Ocak 1939 yılları arasındaki 19 senede 14 yıl 6 ay sağlık bakanlığı görevini yürütmüştür.⁵ 1939 yılında kurulan İnönü Hükümetinde Başbakanlığa atanan Refik Saydam⁶ çok zor bir süreçte bu göreve gelme talihsizliğini yaşamıştır. Zira 1939 yılı II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği bir yıl olmuş daha da ötesi aynı yıl içinde Erzincan'da Cumhuriyet tarihimizin en büyük deprem felaketlerinden biri yaşanmıştır.⁷

1939 yılının son günlerinde yaşanan bu büyük felaket ülkeyi çok zor bir durumda yakalamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartlarında, ekonomik sıkıntılarının had safhada olduğu günlerde yaşanan bu depremde 32.968 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 116.720 bina da yıkılmıştır.⁸ Deprem sonrası Türkiye Cumhuriyeti Devleti yaraların sarılması için azami gayret göstermiş, birkaç gün sonra deprem bölgesine ulaşan Cumhurbaşkanı İnönü, gerekli talimatları vererek şehirden ayrılmıştır.⁹

1939 depreminin yaralarının sarıldığı günlerde Başbakanlık görevini yürüten Dr. Refik Saydam, Nisan 1940'da doğu bölgesine bir ziyarette bulunmuştur. Refik Saydam, ziyaretleri sırasında Sivas'a da uğramıştır. 27 Nisan 1940 günü şehre gelen¹⁰ Saydam'ın bu ziyaretin hemen önce dönemin Sivas Valisi Akif Eyidoğan, Başbakan'a sunulmak üzere Sivas Vilayeti'nin genel durumunu bildiren bir rapor hazırlamıştır. Raporun bir bölümünde 1939 Erzincan depreminin Sivas Vilayeti'ne etkileri anlatılmış, geri kalan kısımlarda şehrin sosyo-ekonomik durumu ve ihtiyaçları hakkında bilgiler verilmiştir. Sivas Valisi Akif Eyidoğan imzasıyla Ankara'ya gönderilen raporun başlangıç kısmında şu ifadeler kullanılmıştır:¹¹

Sayın Başvekil, Önemli tetkik mevzularını yakından görmek maksadıyla kısa bir zamana sığdırılmak zarureti bulunan bu defaki seyahatlerinde Sivas'ı birkaç saat şereflemdirirmenizden fırsat bularak Vilayetin genel durumu hakkında yüksek huzurlarınıza sunulmak üzere bir rapor hazırlamış bulunuyorum.

Bu çalışmada Başbakan Refik Saydam'a 1940 yılında sunulmak üzere hazırlanan rapora dayanılarak Sivas Vilayeti'nin durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmada başlıca kaynak olarak söz konusu rapor kullanılmış ayrıca döneme ait ulusal gazetelerden faydalanılmış ve nihayet bu meseleye değinen diğer eserlerden de istifade edilmiştir.

² TBMM Albümü 1920-2010, Ankara 2010, s.15

³ Kemal Arı, "Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam", s. 298.

⁴ Halil İbrahim Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, Elazığ 2017, s. 220.

⁵ Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet", s. 221.

⁶ Cumhuriyet, 26 Ocak 1939

⁷ Cumhuriyet, 29 Birincikanun 1939

⁸ İlhan Haçın, "Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 88, Ocak 2014, s. 40.

⁹ Cumhuriyet 1 Ocak 1940

¹⁰ Cumhuriyet 27 Nisan 1940

¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (bundan sonra BCA şeklinde gösterilecektir), Fon Kodu: 030.01. Yer No: 112.706.2.

2. REFİK SAYDAM'IN SİVAS'A GELİŞİ

27 Aralık 1939 Erzincan depreminin hemen ardından devlet adına başta Cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere birçok bakan, komutan ve yetkililer deprem bölgesini ziyaret etmiştir. Bu sırada Başbakan Refik Saydam gelişmeleri sevk ve idare etmiştir. Bilhassa bölgeye gönderilen insani yardımların bir an önce yerine ulaşması için seferber olan Saydam, aynı yılın bahar ayında bu sefer kendisi doğuya bir gezi yapmıştır. Fakat Başbakanın gezisi ile ilgili verilen ilk bilgilere bakılırsa kendisi deprem bölgesine değil de petrol bölgesini ziyaret edecekti. Konuyla ilgili yayınlanan bir gazete haberinde Başvekil Dr. Refik Saydam'ın saat 19.35'de hususi bir trenle Diyarbakır'a hareket ettiği, Başvekilin oradan da petrol mıntikasına doğru seyahat edeceği, kendisinin yanında İktisat vekili Hüsnü Çakır ve Maden Tetkik Arama Müdürü Hadi Bey'in buldukları belirtilmiştir.¹²

Başbakan Refik Saydam, 27 Nisan 1940 günü Sivas tren istasyonuna gelmiştir. Konuyla ilgili bir gazete haberinde, Başvekil Dr. Refik Saydam'ın saat 12'de Sivas istasyonuna geldiği ve saat 12.35'de seyahatine devam ederek şehirden ayrıldığı ifade edilmiştir. Haberin devamında verilen bilgilere göre, Başvekil Saydam refakatindeki zevatla birlikte saat 19'da Divriği'ye ulaşmış ve istasyonda yetkililer ve halk tarafından hararetle karşılanmıştı. Başvekil geceyi burada geçirip ertesi gün maden yataklarında tetkikler yaptıktan sonra Malatya istikametine doğru harekete geçecekti.¹³ Burada verilen bilgilere bakılırsa Başbakan Dr. Refik Saydam, Sivas'a çok kısa süreliğine uğramıştı. Saat 12'de tren istasyonuna ulaşan Saydam, 35 dakika sonra şehirden ayrılıp Divriği istikametine doğru yola çıkmıştı. Sivas'ta neredeyse hiç vakit kaybetmek istemeyen Başbakan, bir an önce maden yataklarının olduğu bölgeye doğru hareket etmiş, oradan da petrol sahalarına inmek üzere doğuya geçmiştir.

3. BAŞBAKAN DR. REFİK SAYDAM'A SUNULAN VE SİVAS'IN GENEL VAZİYETİNİ ANLATAN RAPOR

Sivas Valiliği tarafından 1940 yılında hazırlanan rapor, 3 bölümden oluşuyordu. Raporun ilk kısmında Sivas Vilayeti'nin genel durumu ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde 1939 depreminin Sivas'ta yarattığı tahribat anlatılmış, üçüncü ve son kısımda ise vilayetin başlıca ihtiyaçlarının neler olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu son bölümde bakanlıkların karşısına o bakanlığı ilgilendiren iş ve ihtiyaçlar maddeler halinde yazılmıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere raporun ilk bölümünde 1940 yılında Sivas Vilayeti'nin genel vaziyeti açıklanmıştır. Bu kısımda ilk olarak vilayetin idari durumu ele alınmıştır.

3.1. İdari Durum

Raporda verilen bilgilere göre 1940 yılı itibarıyla Sivas'ta asayiş normal seyrinde idi. Vilayetin nüfusu ise 1935 sayımına göre 432.996 idi. Bu nüfusun 483.343'i ise köylerde yaşıyordu. Sivas'ta 1939 felaketinde 8.032 kişi hayatını kaybetmişti. Sivas Vilayeti'nin 9 kazası, 33 nahiyesi vardı. Sivas Hususi İdaresi'nin bütçesi 712.000 lira idi. Son deprem felaketi, bu bütçeyi sarsmış, dört kazada hiç tahsilat yapılamamıştı. Bu dört kaza yani Hafik, Zara, Suşehri ve Koyulhisar Belediyeleri'nin depremden son derece olumsuz etkilendiği ve buralarda tahsilat ve sarfiyatın durma noktasına geldiği belirtilmiştir.¹⁴ Bu dört belediyeden Hafik 4.832, Zara 18.575, Suşehri 23.734, Koyulhisar 4.258 lira yıllık belediye geliri elde ediyordu. Bu belediyelere depremden gördükleri zarar nedeniyle yardım edilmeliydi.

Sivas Valiliği tarafından hazırlanan raporda, Sivas şehir haritasının ve imar planının tasdik edildiği, şehir su tesisatının yapılması için hazırlıkların devam ettiği, Zara, Suşehri, Divriği ve Hafik'in de sularının getirildiği Zara ve Divriği'de şebekelerin yapımına başlanacağı, Yıldızeli içme suyu için de hazırlıkların sürdüğü zikredilmiştir. Çetinkaya ve Şarkışla içme sularının yapılabilmesi için Devlet

¹² Cumhuriyet 26 Nisan 1940

¹³ Cumhuriyet 27 Nisan 1940

¹⁴ 15 Ocak tarihli bir gazete haberinde Sivas'ta 7583 ölü, 1969 yaralı olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet 15 Ocak 1940

Demir Yollarından yardım alınması lazım geldiği belirtilen raporda, Gemerek içme suyunun da ancak iskân tahsisatı ile yapılabileceği ifade edilmiştir. Bu arada Gürün elektrik ve su santralının şebeke ve projesinin de hazır olduğuna değinilen raporda, Divriği'nin haritasının tamamlandığı ve planının da bitirilerek Nafia Vekâletine sunulacağı ifade edilmiştir.

Raporda verilen bilgilere göre 1940 yılı itibarıyla vilayetin 1.233 köyü vardı. Bunların 935'inde, köy kanununun tatbik edildiği belirtilmiştir. Vilayetin 3.134 kilometre telefon hattının olduğu fakat son zelzelede bu hattın zarar gördüğü ayrıca vilayet dâhilinde köy yolları, öğretmen okulları, köy konakları, çeşmeleri ve sulama hark ve kanalları ile köylerin ağaçlandırılması gibi hususlarda çalışıldığı ifade edilmiştir.¹⁵

3.2.Mâli Durum

Raporda daha sonra Sivas Vilayeti'nin mali vaziyeti ele alınmıştır. Bu kısımda verilen bilgilere göre, vilayetin devlet bütçesine dâhil haliye varidatı 1.101.974 liraydı. 1939 mali yılının onuncu ayında tahsilat oranı %89 olarak tespit edilmişti. Vilayette faaliyet gösteren Milli Emlak işlerinin tetkik ve ıslah edilmesi gerektiği hususu belirtilen raporda, Sivas merkezde Halil Rıfat Paşa zamanında yapılan hükümet konağının tamire ve bilhassa ahşap olan kısımlarının betona çevrilmesinin lazım geldiği dile getirilmiştir. Ayrıca binanın zelzelede çatlayan kısımlarının tamir edilse dahi ihtiyaca cevap vermediği belirtilmiştir. Raporda son deprem felaketi dolayısıyla Hafik Hükümet Konağı'nın temelden itibaren tamire muhtaç durumda olduğu, bulunduğu binada kiraca olan Zara Hükümet Konağı'nın ise kullanılamaz bir vaziyette olduğu ve yenisinin yapılmasının mecburi bir hale geldiği, Suşehri Hükümet Konağında çatlaklar oluştuğu, Koyulhisar'da ise yeni yapılan hükümet konağının yıkıldığı, bunlar dışında Gürün, Divriği, Şarkışla Hükümet Konaklarının harap bir vaziyette oldukları ifade edilmiştir. Yıldızeli Hükümet dairelerinden bir kısmı ile kaymakamlığın, askerlik şubesi binasında oturduğu ve burada hükümet dairesinin dahi bulunmadığı ifade edilen raporda Kangal Hükümet Konağı'nın kiralık olarak tutulduğu, kaza merkezinin Çetinkaya'ya nakledilip orada yeni bir hükümet konağının inşa edilmesinin düşünüldüğü, zelzeleden yıkılan Naipli, Ağvanis, İpsile Nahiyeleri Hükümet Konakları ile yeni bir sarsıntıya dayanamayacak durumda olan Ezbider, Şerefiye Nahiyeleri binalarının ve jandarma karakolu binalarının yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

3.3.Maarif

Sivas Valisi Akif Eyidoğan'ın talimatıyla hazırlanan raporun ilerleyen kısımlarında vilayetin maarif durumu ortaya koyulmuştur. Burada verilen bilgilere göre, Sivas'ta 494 öğrencili bir lise, 842 mevcutlu bir ortaokul, 162 öğrencili bir erkek öğretmen okulu, 196 mevcutlu bir bölge sanat okulu, 237 öğrencili kız sanat enstitüsü vardı. Bunlar dışında 190 mevcutlu bir ortaokul da Divriği'de bulunuyordu. Sivas ortaokuluna öğrenciler sığmadığından yarım gün eğitim yapıldığı belirtilen raporda, zelzele sonrası Sivas'ta yeni yaptırılacak bir binada ikinci bir ortaokul kurulmasına çalışıldığı bildirilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre vilayette merkezlerde 23, köylerde 94 ilkokulda toplam 239 öğretmenle birlikte 13.637 çocuk ilk tahsil görmekteydi. 68 köyde de öğretmenli okul mevcut olup buralarda 2.083 çocuğun eğitim aldığı belirtilmiştir. Sivas'ta Ulus Okulları'nın 132 dershaneden ibaret olduğu ifade edilen raporda bu okula 4.627 kişinin devam ettiği, zelzeleden etkilenen 4 kaza hariç olmak üzere 1.313 kişinin buradan mezun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca raporda verilen bilgilere göre merkezde 2, Şarkışla'da 1 ilkokul yapıyordu ayrıca yakında Divriği'de yeni bir ilkokul binasına başlanacaktı. Bunlar haricinde 20 köyde ilkokul ve 15 köyde öğretmenli okul inşa edilmekteydi. Zelzele dolayısıyla yıkılan ve oturulamaz hale gelen 41 ilkokulun yerine barakalarda eğitim yapıldığı ifade edilen raporda, vilayette tahsil çağındaki nüfusun 9.394 olduğu ve 1935 sayımına göre vilayetin okuryazar oranının %6,8 olduğu belirtilmiştir. Nüfusun geri kalanının da okutulması için şu tedbirlerin alınması gerekiyordu:

✓ Sivas'ta bir köy enstitüsü kurulmalıydı.

¹⁵ BCA, 030.01/112.706.2.

- ✓ Eğitimli okullara diğer vilayetlerde ve bilhassa Ankara'da olduğu gibi Sivas köylerine de Maarif Vekâletince en az 300 lira inşaat yardımı yapılmalıydı.
- ✓ Zelzele bölgelerinde yıkılan ve hasara uğrayan okulların yerine barakalar değil de kalıcı yapılar yaptırmak üzere vilayete 100.000 lira civarında bir yardım verilmesi gerekiyordu.

Yukarıda ortaya konulan hususlar dışında ayrıca Sivas Lisesi'nin bahçesinin yeterli olmadığı, pansiyon kısmının ise genişletilmesi gerektiği bu nedenle civardaki köhne evlerin istimlak edilerek okul arazi ve binasının genişletilmesinin zaruri olduğu ifade edilmiştir.

3.4.Nafia

Raporda verilen bilgilere göre Sivas-Erzincan yolu devlet tarafından programa alınmış, ayrıca merkez ile Hafik-Zara arasındaki yolun tamir ve Zara'dan Suşehri'ne doğru Şerefiye'ye kadar yeni şosenin inşasına devam edildiği ve Erzincan sınırına kadar zelzeleden etkilenen yollarda onarım işlerinin sürdüğü belirtilmiştir. Ayrıca Reşadiye-Koyulhisar-Suşehri yolunun zelzeleden sonra tekrar elden geçtiği ve kamyon seferlerine bir ay zarfında başladığı zikredilmiştir. Bunlar dışında Sivas çimento ve elektrik fabrikaları ile Divriği demir madenine giden yolların esaslı bir şekilde tamirlerinin ele alındığı, Gürün yolu üzerinde betonarme şeklinde yapılan "Halep" köprüsünün inşasının sonuna geldiği, Malatya-Şarkışla yolları ile Kangal-Armağan arasında tamiratın sürdüğü ifade edilmiştir.

3.5.İktisat

1940 yılı itibarıyla Sivas merkezde 14.000 ton kömür tüketildiği tespiti yapılan raporda, bütün vilayetin yıllık tüketim ihtiyacının 160.000 ton civarında olduğu bu arada Etibank'ın yaptırdığı inceleme sonucunda Hafik'in Bahçecik Köyü'nde az da olsa kömür rezervine rastlandığı belirtilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre Divriği'nin Hamo Nahiyesi'nde bulunan krom madeninin yakında işletilmeye başlanacağı, Divriği ve Kangal Kazalarındaki amyant için ruhsat işlemlerinin sonuna geldiği ayrıca inşası devam eden çimento fabrikasının son günlerdeki gelişmelerden dolayı tahsisatının kesildiği ve bunun çarelerinin arandığı belirtilmiştir. Ayrıca vilayet merkezi ve kazalarında mevcut iş ve sanat müesseselerinin denetlenerek İş Kanunu'nun hükümlerine göre eksiklerinin tespit edildiği belirtilen raporda Divriği'ndeki demir madeninin günde 1.000 ton üretim yapacak hale getirildiği, burada servis yolları, bekâr ve evli işçiler için evler, hastane, muhtelif servis binalarının inşaatına devam edildiği ifade edilmiştir. Valilik tarafından hazırlanan raporda Divriği demir madeninin en önemli sorununun işletme kapasitesinden ziyade nakliyat olduğu öne sürülmüş, Devlet Demir Yolları İdaresi'nin 100 binden¹⁶ fazla demiri nakledemeyeceğini bildirmesi üzerine Divriği ve Çürek istasyonlarında da yeterli yerin olmamasının Eti Demir İdaresi'nin işlerini zorlaştırdığı ifade edilmiş, nakliyatı kolaylaştırmak için mâli imkânlar dairesinde çalışıldığı, maden işletmesi için gerekli enerjinin Fırat'tan sağlanması için uzmanların inceleme yapacağı, Çürek'de bulunan işletme için gerekli enerjinin de Kilise Köyü yakınlarındaki sudan sağlanması için gereken tetkiklerin yapılacağı zikredilmiştir. Söz konusu raporun iktisat ile ilgili en son kısmında vilayetteki küçük el sanatlarının durumundan söz edilmiştir. Burada verilen bilgilere göre Sivas'ın meşhur halıcılığı hususi idare yardımı ile ayakta duruyordu, Gümüş savatçılık sönmek üzereydi, Gürü'de yapılan şal dokumacılığı ve Şarkışla'nın kilim sanayinin ilgiye muhtaç bir vaziyette olduğu belirtilmiştir.

3.6.Ticaret

1940 tarihli rapora göre o günlerde Sivas'ta 1 ticaret odası vardı ve bunun her kazada bir temsilcisi bulunuyordu. Oda bütçesi ise 9.200 lira idi. Sivas'ta, Ziraat, İş ve Osmanlı Bankaları faaliyet halinde idi. Ziraat Bankası'nın Hafik ve Koyulhisar dışındaki kazalarda şube ve temsilcilikleri vardı. Önemli bir ziraat memleketi olan Hafik'de banka şubesinin açılması, Koyulhisar'ın da Suşehri'ndeki şubeye bağlanması gerekiyordu. Sivas'ta genellikle zahire, un, kantariye, bakkaliye ticaretinin geliştiği, ithalat eşyasında dış gelişmeler nedeniyle fiyat artışlarının yaşandığı görülse de şu ana kadar ihtikâr

¹⁶ Raporda 100 binden fazla ifadesi geçmektedir.

hareketlerine şahit olunmamıştı. Şeker fiyatlarına yapılan 10 kuruş zam ile ilgili olarak vilayet genelinde takibat yapılmıştı.

3.7.Ziraat

Zirai durumun ele alındığı kısımda verilen bilgilere göre, Sivas'ta zirai üretim yıldan yıla geliyordu. Bunun temel nedenleri ise şimendifer, Toprak Ofis Silo ve Ambarları, Ziraat Bankası'nın alımları, Turhal Şeker Fabrikası'nın varlığı, Ziraat Vekâleti'nin tohum ıslahı politikası, yonca dağıtımı ve zooteknîye ait tedbirlerin alınmasıydı. Bu gelişim ile ilgili bazı rakamlar vermek gerekirse 1938-39 zirai yılının kışlık ekim sahası 69.700 hektar olduğu halde 1939-40 yılında %15 fazlasıyla bu rakam 81.294 hektara yükselmişti. Vilayette 219.251 ton buğday, 869 ton burçak, 97.914 ton arpa, 1.307 ton çavdar, 3.359 ton soğan, 1.618 ton yulaf, 491 ton mercimek, 2.145 ton fiğ, 9.486 ton patates, 858 ton mısır, 2.925 ton pancar, 694 ton sarımsak yetiştirilip üretiliyordu. Yazlık ürünlerin ekimine 15 Mart'ta başlandığı, Nisan ayının yağmurlu geçmesinin gelecek için ümit verdiği, yonca ekiminin gittikçe daha fazla ilgi gördüğü belirtilen raporda, Suşehri'nde pamuk ekiminin denenmesi için 5.000 kilo pamuk dağıtımının yapıldığı ifade edilmiştir.

Vilayetin Divriği ve Yıldızeli Kazalarına umumi bütçeden birer ziraat öğretmeni tayin edildiği, Şarkışla ve Gürün Kazaları için de ilave bir muallim kadrosunun daha açıldığı, ziraat muallimi bulunan kazalarda küçük birer fidanlık tesisine başlandığı ifade edilmiştir. Vilayette bulunan ziraat fidanlığı sayesinde merkez caddeler, belediye bahçesi, elektrik fabrikası, çimento fabrikası, kırsallar, bölge sanat ve öğretmen okulları civarı, Sivas'ta kale tepesinin ve yamaçlarının ağaçlandırılması sağlanmıştı.

3.8.Sihhat ve İçtimai Muavenet

1940 yılı itibarıyla Sivas merkezinde 110 yataklı bir numune hastanesi, 1 kuduz müessesesi, Hususi İdarenin 20 yataklı Emraz-ı Zühreviye Hastanesi, 4 kazada vekâlet, 5 kazada vilayet bütçesinden finanse edilen birer dispanser mevcuttu. Sivas'ta bulunan Numune Hastanesi emval-i metrukeden eski Ermeni Eytamhanesi (yetimhane) binasında, kuduz müessesesi hazineye ait metruk 2 evde, zührevi hastane kiralık bir evde faaliyet gösteriyordu. Bu sağlık kuruluşları, son 1939 Erzincan felaketinde yaraların sarılması için seferber olmuşlarsa da bu kurumlar Sivas'ın sıhhi ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. Bu nedenle Sivas'a aynı Trabzon'a yapıldığı gibi yeni bir numune hastanesi yapılması gerekiyordu. Yeni çizilen şehir planında yapılacak hastaneye yer ayrılmıştı. Bu ihtiyacın, Sihhat Vekâleti'nin programına alınması gerekiyordu. Kazalarda bulunan ve bakanlık bütçesi ile idare edilen dispanserler muntazam olarak çalışıyordu. Buna karşın vilayet bütçesi tarafından idare edilenlerin de aynı seviyeye getirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için bunların da vekâlete yani bakanlığa devredilmesi gerekiyordu. Ayrıca Hususi İdare tarafından Divriği'de 25 yataklı bir hastane açılması meselesi, Sağlık Bakanlığına bildirilmişti.¹⁷

3.9.İskân İşleri

Sivas Vilayet makamı tarafından kaleme alınıp Başbakan Refik Saydam'a sunulmak üzere hazırlanan raporda vilayet dâhilindeki iskân işleri ile de bilgiler verilmiştir. Buna göre Sivas'ta 1.235 Bulgaristan, 50 Yugoslavya, 511 Romanya, 16 Kafkasya göçmeni ve 1.083 doğu mülteci mevcuttu. İskân işlerinin Sihhat Vekâlet'ine devredilmesinin ardından Sivas havalisine gelen 1.767 hane göçmenden 172 hanesi Sivas merkez, 1.400 hanesi Şarkışla, 195 hanesi Hafik kazalarına dağıtılmış, tarlaları, evleri, dükkanları gösterilmiş, kısmen öküz, pulluk, tohum ve sermaye verilerek hepsi birer üretici haline getirilmişti. Bu gelenlerden 452 haneye Gemerek Nahiyesinde yeni bir ev yaptırılmış, Hafik'te 195 aileye yaptırılmak üzere 403 metreküp kereste hazırlanmış ise de geri kalan kısmın tahsisat yetersizliği nedeniyle kendileri tarafından yaptırılması lazım geldiği göçmen vatandaşlara bildirilmişti. Bu arada Hemerek'e 7,5 kilometreden su getirmek üzere bir proje hazırlanmış bu projenin 39.128 lirası bakanlık tarafından verilse de su borusu temin edilememiştir. Yine Gemerek'de

¹⁷ BCA, 030.01/112.706.2.

bir okul binası yapılması istenmekte idi. Fakat son zelzele nedeniyle 41 okulun yıkıldığı düşünüldüğünde hiçbir yerden tahsisat alamayan Vilayet Hususi İdaresi'nin bunu yapacak gücü kalmamıştı.

3.10.Münakalat

1939 deprem felaketi sırasında ve sonrasında, şiddetli kış şartlarına rağmen Devlet Demiryolları ve PTT bu sıkıntılı süreçte iyi bir sınav vermişti. Cer atölyesi¹⁸ günden güne faaliyetini artırmakta ve işçi kadrosunun genişlemesiyle de bölgeye faydası katlanarak büyümekteydi.¹⁹ Atölyede yapılan tamirat ve işçiliğin kalitesi yıldan yıla artıyordu. Bunun dışında tasdik edilen şehir planına göre istasyon civarında bakanlık tarafından yaptırılmakta olan grup inşaatında çalışan işçiler için lojman yapımına başlandığı, 1940 senesinde verilecek 300.000 lira tahsisatla geri kalan lojmanlara da başlanacağı belirtilmiştir. Bu grup inşaatına dâhil olmak üzere yine istasyon civarında bir hastane, bir işçi sarayı, bir de hat boyunca çalışan şimendiferlircilerin çocuklarına mahsus 200'ü leyli, 300'ü nehari toplam 500 talebe kadrolu yatılı okul yapılması düşünülüyordu. Eğer Ankara'dan gelecek olan 300 bin lira 500 bin liraya çıkarıldığı takdirde ilkokulun ilk anda yapımına başlanması Sivaslılar tarafından beklenmekteydi.

Raporun münakalat ile ilgili bölümünde verilen bilgilerde Sivas'ta bulunan PTT. Başmüdürlük binasının zelzelede hayli sarsıldığı ve hizmet veremez hale geldiği ifade edilmiştir. Aslında bu bina depremden evvel de Orta Anadolu Posta ve telgraf hatlarının muameletini, stoklarını, sevkiyatını ve sefer ihtiyaçlarının organize edildiği bir yer olmaktan uzaktı. Rapora göre, planları hazır ve şehir planına göre beğenilecek yerde کافی arsa tedariki mümkün olup bakanlıkça da mali imkan bulunduğu Sivas şehrine yakışan bir posta binası yapılmalıydı.

4. SİVAS VİLAYETİ'NİN BAŞLICA İHTİYAÇLARI

1940 yılında hazırlanan raporun son bölümünde Sivas Vilayeti'nin başlıca ihtiyaçları sıralanmıştır. Bu sıralama yapılırken bakanlıklar sıra ile verilmiş, karşına da ihtiyaçların neler olduğu ifade edilmiştir. İlk olarak Başvekâletten istenilen şeyler kaleme alınmıştır. Mesela Başvekâletten meteoroloji binasının tamamlanması, Divriği Ulu Cami tamirati için 15.000 lira tahsisi ile restorasyon tetkiklerinin yapıldığı belirtiliyor ve gerekli desteğin sağlanması talep ediliyordu. Diğer istekler ise şu şekilde sıralanmıştır:

Adliye Vekâleti:

Sivas Adliye binasının yeniden inşası

Tetkik edilmekte olan Sivas Cezaevi binasının yapım veya tamiri için tahsisat gönderilmesi

Milli Müdafaa:

Kışla meydanının Nafia İdaresine keşifleri sunulmuştu

Kışla yolunun parkelenmesi için gerekli keşifler yine Nafia İdaresine sunulmuştu

Büyük debboy binası inşaatı devam ediyordu.

Dikimhane Kayseri değil de Sivas'ta tesis edilmeliydi.

Tayyare Meydanı için Sıptırıç Mevkii tetkik ediliyordu.

Dâhiliye Vekâleti:

¹⁸ TCDD'nin kullanmakta olduğu buharlı lokomotif ve yük vagonlarının onarımını yapmak gayesiyle 1939'da Sivas'ta açılmıştır. Gülhayat Ağraz, Esmâ Eroğlu vd, "Modern Kentin Saat, Sivas Cer Atelyesi", *Mimarlık* 414, 2020, s.72.

¹⁹ Esasen bu işletmenin de kuruluşunda Refik Saydam önemli bir rolü vardır. 1934 yılında Dr. Refik Saydam başkanlığında yapılan toplantıda Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu Bölgelerinde hizmete giren demiryollarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere buharlı lokomotif, yük ve yolcu vagonlarının onarımını yük vagonu ve furgonun (yolcu katarlarına eklenen yük vagonu) imalatı için Sivas'ta bir fabrika kurulmasına karar verilmiştir. Filiz Sönmez – Melih Baran, "Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yerleşkelerinden Bir Örnek: Sivas Cer Atölyesi (1939)", *7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 13-14 Mart 2020*, Ankara 2020, s.72.

Merkez kazasının teşkil edilmesi

Gemerek Kazasının teşkili

Kangal kaza merkezinin Çetinkaya'ya nakledilmesi

Zelzele dolayısıyla İpsile Nahiye Köylerinden 6.000-8.000 nüfusun Hafik Kazası dâhilinde Celallı ve Mamuğa Nahiyelerine nakli

Zelzele dolayısıyla Suşehri, Koyulhisar, Zara, Hafik Belediyelerine borçsuz halde yardım edilmesi

Vilayet muhitinde polis kuvvetinin artırılması

Maliye Vekâleti

Sivas Hükümet Konağının tamir edilmesi

Suşehri, Koyulhisar, Zara, Hafik, Divriği, Gürün, Yıldızeli, Çetinkaya Hükümet Konaklarının inşası

Ticaret Vekâleti:

Toprak Mahsulleri Ofisinin Şarkışla'ya ve Çetinkaya'ya silo yapması

Ziraat Bankası'nın Hafik'te bir ajanlık açması

Ziraat Vekâleti:

Vilayete en az 10 selektör²⁰ alınması

Deneme çiftliği kurulması

Orman İşletmeleri kurulması (Koyulhisar'da kurulduğu gibi)

Maarif Vekâleti:

Sivas'ta mevcut bulunan ortaokulun sayısı ikiye çıkarılmalı

Sivas'ta yeni bir ortaokul yapılması

Sivas Bölge sanat okulunun genişletilmesi

Sivas eski Ziraat Mektebi yerinde bir Köy Enstitüsü teşkili (1200 köye öğretmen yetiştirecektir)

Zelzeleden yıkılan ve harap olan okullar için 100.000 lira yardım yapılması

Nafia Vekâleti

Sivas-Erzincan şosesinin yapımı

Suşehri-Koyulhisar-Reşadiye şosesi ve köprülerinin yapımı

Sivas'ın su şebekesinin yapımı

Sivas şehir planının tasdik edildiği

Divriği şehir planının hazırlanmış tasdik edilmek üzere arz edileceği

Yıldız ırmağı baraj ve sulama işinin halledilmesi

Sivas Posta telgraf binasının inşası

Sivas'ta Devlet Demiryollarınca bir otel ve lokanta inşası

Sivas'a trenlerin varış saatlerinin gündüze alınması

Çetinkaya suyuna yardım edilmesi

²⁰ Tahılı yabancı maddelerden ayırmakta kullanılan araç.

Sivas istasyon büfesinin tevsii

Şimendifer işinde çalışan işçi çocuklarına mahsus yatılı ilkokul binasının bir an evvel inşası

Sihhat ve İctimai Muavenet

Yeni bir Numune Hastanesinin inşası

Hususi İdare elindeki dispanserlerin umumi bütçeye devri ve buna mukabil hususi idarece Divriği'de bir hastane tesis edilmesi

Gemerek suyunun halledilmesi (boruya ihtiyaç vardır)

Göçmenlere kereste verilmesi

Zelzeleden yıkılan, maişeti dar köylerin birleştirilip ovalara nakledilmesi

İktisat

Sümerbank'ın, Sivas'ta mağaza açması

Sümerbank'ın Turhal Şeker Fabrikası pancar yetiştiricilerine araba temin etmesi

Sümerbank'ın Sivas'a çimento fabrikasının ikmali

Etibank, Divriği demir madeni tesisatının ikmali

Vazil'den linyit madeninin çıkarılması

Karabük'ten 100 ton, Sivas için 5 kilometrede Gemerek için font boru getirilmesi

CHP

Sivas halkevinin inşası

Divriği Halkevi inşasına genel sekreterlikçe yardım edilmesi

5. SONUÇ

1 Eylül 1939'da patlak veren II. Dünya Savaşı'nın siyasi ve ekonomik etkilerinin yavaş yavaş hissedilmeye başlandığı bir dönemde 1939 yılı Aralık ayında Cumhuriyet tarihimizin en büyük doğal afetlerinden biri yaşanmış, bu felaketten çevre iller ve Sivas da etkilenmiştir. Sivashlılar bir yandan kendi yaralarını sarmak için uğraşırken diğer yandan da Erzincan'a gönderilen yardım malzemelerinin zamanında yerine ulaşması için seferber olmuştu. Söz konusu deprem felaketi sonrası hükümetin afet bölgesine özel bir ilgi göstereceğini iyi bilen Sivas Valisi Akif Eyidoğan Vilayetin ihtiyaçları ile ilgili bir rapor hazırlatmıştır. Bu rapor 1940 yılı baharında Sivas'a gelen Başbakan Refik Saydam'a sunulmak üzere kaleme alınmış, deprem bölgesine yapılacak yatırımlardan Sivas'ın da pay alabilmesi için bu şekilde bir adım atılmıştır.

1940 yılında hazırlanan ve Sivas'ın genel durumunun ve ihtiyaçlarının ortaya koyulduğu rapora bütüncül bir gözle bakıldığında CHP Teşkilatının hazırladığı müfettiş raporlarına benzer tarzda yazıldığı dikkati çekmektedir. Tek Partili yıllarda sıkça rastlanan CHP Müfettiş raporlarının üslup ve yazım tekniği olarak bir benzerini bu raporda görmekteyiz. Rapor, 1939 deprem felaketi sonrasında kaleme alındığından dolayı rapora damga vuran unsur depremin ortaya çıkardığı sorunlardır. Gerçi II. Dünya Savaşı'nın yokluk günlerinin başlamak üzere olduğu bir süreçte yazılan bu rapordan anladığımız kadarıyla deprem felaketinden önce de Sivas Vilayetinde ekonomik, teknik ve alt yapı sorunları bulunuyordu.

Esasen Sivas, Anadolu kentlerinin birçoğunun aksine bir tek tarımsal üretimle ön plana çıkmış bir yer değildi. Zengin maden yatakları sayesinde burada kısıtlı ölçekte de olsa maden sanayi de kurulabilirdi. Fakat sanayi kenti kurmak için en temel gereksinim olan enerji konusunda Sivas'ta bazı sıkıntılar yaşandığı söz konusu rapor vesilesiyle anlaşılmaktadır. Bunun yanında vilayet dâhilinde

hastane, okul ve hükümet binalarının birçoğu halka hizmet verecek kapasiteden uzak bir durumda idi. Depremden önce de sıkıntılı durumda olan bu yapılar depremin ardından neredeyse atıl bir hale gelmişti.

Sivas Valiliği tarafından Başbakan Refik Saydam'a sunulmak üzere kaleme alınan raporda verilen bilgilere bakılırsa Sivas Vilayeti için en olumlu gelişmeler tarım sahasında yaşanıyordu. Zira tarımsal üretim kapasitesi günden güne artıyor üretimin artmasıyla ihtiyaçların temini de kolaylaşıyordu. Bu durum II. Dünya Savaşı'nın acı dolu yılları öncesinde Sivas Vilayeti için çok parlak bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir.

Söz konusu raporla ilgili yapılabilecek tespitlerden biri de raporda istenilen şeylerden birçoğunun o günün şartlarında gerçekleştirilmesinin hayli zor olmasıydı. Zira II. Dünya Savaşı'nın ekonomik manada yarattığı daralma ve ardından 1939 depreminin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal problemler nedeniyle Sivashlılar, Ankara'dan bekledikleri yatırımların birçoğunu alamamıştır.

KAYNAKÇA

Ağraz, Gülhayat, Eroğlu Esmâ vd, (2020) "Modern Kentin Saat, Sivas Cer Atelyesi", *Mimarlık 414*, 2020, 72-77.

Aksakal Halil İbrahim, (2017) "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, Elazığ, s. 219-231.

Arı, Kemal,(2015) "Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam", *Vatan ve Sıhhat Tıbbiyenin Yurtseverliği*, Edit: Eren Akçiçek- Fevzi Çakmak, İzmir s. 291-307

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.01. Yer No: 112.706.2.

Cumhuriyet 1 Ocak 1940

Haçın, İlhan(2014) "Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 88, Ocak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 37-69.

Sönmez Filiz – Baran Melih (2020) "Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yerleşkelerinden Bir Örnek: Sivas Cer Atölyesi (1939)", *7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 13-14 Mart 2020*, Asos Yayınları, Ankara 2020, s.69-86.

TBMM Albümü 1920-2010, (2010) TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.